

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΔΑΡΝΑΚΑΣ «Το φαράγγι των Μολάων»

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ Δ/ΣΗ Α'/ΘΜΙΑΣ & Β'/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΟΛΑΩΝ
Τ.Κ. 23052, Μολάοι Λακωνίας
Τηλ. 27320 24175, Fax 27320 23158
e-mail: mail@kpe-molaon.lak.sch.gr - www.kremolaon.gr
Ιούλιος 2011

Το πρόγραμμα αυτό εδόθηκε από το ΚΠΕ Μολάων το 2011 στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του.
Απαγορεύεται η ολική ή μερική ανατύπωση, αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του κειμένου και των σχεδίων.
I.S.B.N.: 978-960-99168-3-7

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ:

Συγγραφείς: Παπαδάκης Νικόλαος, Μυλωνά Μαρία
Επιμέλεια έκδοσης: Παπαδάκης Νικόλαος, Μυλωνά Μαρία
Επιστημονικοί υπεύθυνοι: Παπαδάκης Νικόλαος, Μυλωνά Μαρία
Διόρθωση κειμένων: Μυλωνά Μαρία
Φιλολογική επιμέλεια: Μυλωνά Μαρία
Φωτογραφίες: ΚΠΕ Μολάων, Μυλωνά Μαρία, Παπαδάκης Νικόλαος
Στοιχειοθεσία, Δημιουργικό: Χαρβούρου Βούλα
Εκτύπωση έκδοσης: Μηνακάκης Παναγιώτης

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΚΠΕ ΜΟΛΑΩΝ (2010-2011):
Παπαδάκης Νικόλαος - Υπεύθυνος ΚΠΕ, Τεχν. Γεωπόνος
Μυλωνά Μαρία - Αναπλ. Υπ. ΚΠΕ, Καθηγήτρια Γαλλικής Γλώσσας
Λέντζα Ευαγγελία - Μέλος Π.Ο., Νηπιαγωγός
Μαστορόπουλος Νεκτάριος - Μέλος Π.Ο. Καθηγητής Μαθηματικών

Το παρόν δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της Πράξης «Κέντρα Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία-Δράσεις για τους Μαθητές» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και Εθνικών Πόρων».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΚΠΕ ΜΟΛΛΩΝ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ:

«Λάρνακας Το φαράγγι των Μολάων»

Φάσεις προγράμματος

- ♦ Υποδοχή μαθητών στο ΚΠΕ ΜΟΛΛΩΝ.
- ♦ Ενημέρωση για το ρόλο του ΚΠΕ και τα προγράμματά του.
- ♦ Σύντομη ιστορική και γεωγραφική ενημέρωση για την πόλη και γενικά για την περιοχή των Μολάων.
- ♦ Ενημέρωση-συζήτηση για το φαράγγι του Λάρνακα, τη λειτουργία του ως οικοσύστημα, τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, το νερό, τους νερόμυλους, την ενέργεια, την περιβαλλοντική και οικονομική του σημασία, την αειφορική διαχείρισή του, την προστασία και πιθανή ανάδειξή του.
- ♦ Παιχνίδια γνωριμίας.
- ♦ Χωρισμός σε ομάδες, εφοδιασμός με εργαστηριακό εξοπλισμό, σύνταξη κανόνων συμπεριφοράς, αναχώρηση για το πεδίο εργασίας.
- ♦ Μετάβαση στο φαράγγι του Λάρνακα, βιωματική προσέγγιση του χώρου, έρευνα, μελέτη, πειράματα, συλλογή στοιχείων, παρατήρηση και καταγραφή πιθανών προβλημάτων.
- ♦ Επιστροφή στο ΚΠΕ, σύνθεση, αξιολόγηση των πληροφοριών, και συμπλήρωση των φύλλων εργασίας, κατασκευές, ζωγραφική, παζλ, δημιουργία φυτολογίου, διαμόρφωση πορισμάτων και προτάσεων ομάδων.
- ♦ Παρουσίαση εργασιών και συμπερασμάτων.
- ♦ Αξιολόγηση προγράμματος.

Σκοποί & στόχοι του προγράμματος

Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται στους Μολάους και μέσα από μια καθορισμένη διαδρομή- ορειβατικό μονοπάτι.

Σκοπός του είναι η διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση του χώρου, η καλλιέργεια αξιών, στάσεων, συμπεριφορών των ατόμων τόσο απέναντι στο περιβάλλον όσο και μεταξύ των μαθητών.

ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

- ♦ Να παρατηρούν το περιβάλλον χρησιμοποιώντας τις αισθήσεις τους, τις γνώσεις τους, τη φαντασία τους.
- ♦ Να συγκεντρώσουν ιδέες, πληροφορίες, υλικά, στοιχεία για το νερό, την ενέργεια, το δάσος και γενικά στοιχεία από το περιβάλλον.
- ♦ Να αναγνωρίσουν, να καταγράψουν: τη χλωρίδα - τη πανίδα - την ορνιθοπανίδα και να μελετήσουν τη λειτουργία του όλου οικοσυστήματος.
- ♦ Να διερευνήσουν την ανθρώπινη παρέμβαση και να προτείνουν τη πιθανή δημιουργική περιβαλλοντική αξιοποίηση του αν πρέπει και όπως πρέπει.
- ♦ Να προβλέψουν τις μελλοντικές καταστάσεις από τυχόν αξιοποίηση του και πιθανές οικονομικές προεκτάσεις για την περιοχή.
- ♦ Να γνωρίσουν, να καταγράψουν και να μάθουν την παραδοσιακή αξιοποίηση του νερού ως μορφή ενέργειας.
- ♦ Να συγκρίνουν αυτή τη μορφή ενέργειας με άλλες μορφές ενέργειας και να μάθουν τη σωστή διαχείρισή τους.
- ♦ Να γνωρίσουν τους νερόμυλους και ο,τιδήποτε έχει σχέση με αυτούς.
- ♦ Να συνεργάζονται και να επικοινωνούν μέσα από την ομαδική εργασία .
- ♦ Να αναπτύξουν κριτική σκέψη, αυτοπεποίθηση και φαντασία.
- ♦ Να καταγράψουν το περιβάλλον με κείμενα, εικόνες, φωτογραφίες, συλλογή φυσικών υλικών και να εκφραστούν καλλιτεχνικά.
- ♦ Να γίνει αξιολόγηση.

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές Α/θμιας και Β/θμιας εκ/σης.

Ιστορικά Γνωριμία με την πόλη των Μολάων

Η πόλη των Μολάων είναι κτισμένη σε αμφιθεατρική θέση στους ανατολικούς πρόποδες του όρους Κουρκούλα και στις δυτικές παρυφές της ομώνυμης πεδιάδας. Απέχει από τη Σπάρτη την πρωτεύουσα του νομού Λακωνίας 65 περίπου χμ. και 290

περίπου από την Αθήνα. Έχει πληθυσμό (απογραφή 2001) 3.021 κατοίκους, οι μόνιμοι όμως κάτοικοι ξεπερνούν τους 5000. Είναι έδρα του νέου Δήμου Μονεμβασίας από το 2011 που σύμφωνα με την απογραφή του 2001 αριθμεί 23.850 κατοίκους και περιλαμβάνει τους πρώην Δήμους Μολάων, Ασωπού, Ζάρακα και Βοιών. Η σημερινή ονομασία της πόλης πιθανόν να προέρχεται από το αιολικό Μυλάοι, δηλ. πόλη των μύλων, από την ύπαρξη των νερόμυλων που τροφοδοτού-

Πλατεία Μολάων 1952

νταν από τα νερά της Κουρκούλας και την περιοχή της Γκαγκανιάς (Βορειοδυτικά των Μολάων, στο δρόμο προς τη Σπάρτη όπου υπήρχε ο σχετικός οικισμός με το μοναστήρι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, μεταλλεία και ευρήματα από Μυκηναϊκούς τάφους).

Η πόλη απαντά στις ιστορικές πηγές από τις αρχές του 13ου αιώνα. Τα πηγαία νερά του φαραγγιού του Λάρνακα, το καλό κλίμα της περιοχής, καθώς και ο εύφορος κάμπος αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες στην επιλογή της θέσης για οικιστική εγκατάσταση. Ο πρώτος οικισμός αναπτύχθηκε στη θέση Παναγίτσα κοντά στις πηγές. Κατά τη βυζαντινή εποχή επεκτάθηκε στο χώρο γύρω και απέναντι από τον Παλιόπυργο (μικρό κάστρο πάνω σε μυτερό κόκκινο βράχο, πάνω από την πόλη των Μολάων).

Οι βυζαντινές οχυρώσεις στον βράχο του Παλιόπυργου παρείχαν προστασία στους κατοίκους σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής και ασκούσαν τον έλεγχο της διάβασης από τον κάμπο των Μολάων προς την περιοχή του Έλους διαμέσου της Κουρκούλας.

Από αυτή την περίοδο έχουμε και την πρώτη γραπτή μαρτυρία για τους Μολάους το έτος 1209 με τη συνθήκη της Σαπέντσας μεταξύ των Φράγκων (Γοδεφρίδος

Παλαιότερη άποψη των Μολάων και του κάμπου.

Βιλαρδουίνος) και των Ενετών, οι οποίοι βοήθησαν τους Σταυροφόρους στην κατάληψη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Στη συνθήκη αυτή ο Γοδεφρείδος δηλώνει ότι: «...έχω ήδη στην κατοχή μου την πόλη Μολα...» από το βιβλίο του Antoine Bon (Γάλλος ιστορικός), "La Moree Franque" Paris 1969.

Στους χρυσόβουλους λόγους των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων Ανδρόνικου και Θεόδωρου Παλαιολόγου αναφέρεται πάλι το όνομα των Μολάων ως όρια της πόλης της Μονεμβασίας.

Οι βυζαντινοί ναοί του Αγίου Γεωργίου (δίπλα στο Δημοτικό σχολείο των Μολάων), της Παναγίας του Κοκολάκη στους Μολάους καθώς και άλλοι ναοί της περιοχής (χωριό Πάκια κ.α.) είναι τα παλαιότερα σωζόμενα εκκλησιαστικά μνημεία που δείχνουν την ύπαρξη κατοίκησης στο χώρο στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους.

Κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας οι προϋπάρχοντες βυζαντινοί οικισμοί της πεδιάδας αναπτύσσονται και πληθαίνουν. Κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών το 1770 οι Μολάοι και ολόκληρη η περιοχή της Λακωνίας καταστρέφονται και κατακαίγονται από τους Τουρκαλβανούς που έστειλε ο Σουλτάνος για να καταπνίξει την εξέγερση των Ελλήνων. Το 1805 ο Άγγλος περιηγητής Leake στις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις περιέγραψε την πόλη των Μολάων «...Υπάρχουν μερικές εξαιρετικές πηγές και κήποι στους Μολάους και δύο ή τρεις μεγάλοι πύργοι, οι οποίοι είναι περισσότερο συμπαγείς από τους συνηθισμένους Τούρκικους πύργους...».

Οι Μολάοι απελευθερώνονται λίγες ημέρες πριν την 25^η Μαρτίου του 1821 όταν οι Τούρκοι εγκαταλείπουν την περιοχή και πάνε να κλειστούν στο κάστρο της Μονεμβασίας. Όμως το 1825

Υπεραιονόβια ελιά, που απέμεινε από την πυρπόληση του Ιμπραήμ.

όταν ο στρατός του Ιμπραήμ φτάνει και εγκαθίσταται στην πόλη απ' όπου κάνει τις επιθέσεις του στη γύρω περιοχή καταστρέφεται εκ νέου και ο κάμπος ερημώνεται. Η στατιστική έκθεση του 1828 αναφέρει ότι στους Μολάους υπήρχαν 235 κάτοικοι, 6 μύλοι, 88 κατοικίες από τις οποίες οι 10 ήταν οχυρωμένες και 1 τζαμί.

Στα μετέπειτα χρόνια ο πληθυσμός αυξάνεται με την εγκατάσταση παροίκων από την

Κυνουρία, τη Μονεμβασία, τη Μάνη, την Κρήτη κ.α.. Η ερήμωση της Μονεμβασίας σε συνδυασμό με τα εύφορα εδάφη των Μολάων συντελούν στην αύξηση του πληθυσμού και στη μετατόπιση του κέντρου της περιοχής από τη Μονεμβασία προς τους Μολάους.

Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής στις 27/4/1944 στη θέση Βίγκλα της Γκαγκανιάς που βρίσκεται Βορειοδυτικά των Μολάων και επί του δρόμου προς τη Σπάρτη έλληνες αντάρτες σκότωσαν σε ενέδρα το Γερμανό διοικητή Πελ/σου Φρανς Κρεχ. Σε αντίποινα οι Γερμανοί εκτέλεσαν 200 πατριώτες στην Καισαριανή την

Ο ναός της Παναγίας του Κοκολάκη

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου

πρωτομαγιά του 1944.

Η πόλη γίνεται πρωτεύουσα του τέως Δήμου Ασωπού το 1835, πρωτεύουσα της επαρχίας Επιδαύρου Λιμήρας το 1864, έδρα του Δήμου Μολάων το 1947, έδρα του Καποδιστριακού Δήμου Μολάων το 1998 και έδρα του Καλλικρατικού Δήμου Μονεμβασίας το 2011.

Η κατοίκηση της πόλης επεκτάθηκε τον 20^ο αιώνα πέρα από το φαράγγι και απλώθηκε στην πλαγιά του βουνού και προς την πεδιάδα των Μολάων.

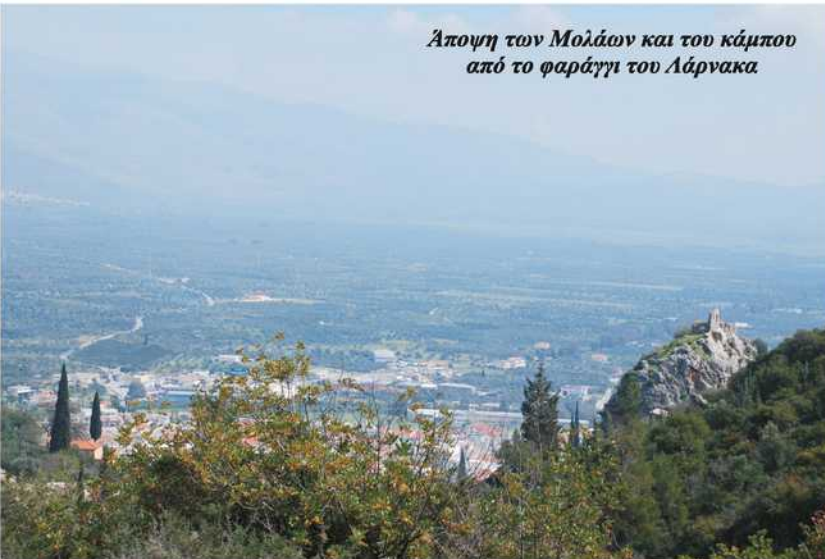
Η κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι η γεωργία και η κτηνοτροφία. Στη πεδιάδα παλιά δεν υπήρχαν δένδρα παρά λίγες ελιές όσες έμειναν από τον Ιμπραήμ μετά την πυρπόληση της πεδιάδας το 1825. Στη συνέχεια φυτεύτηκαν ελιές, συκίες, αμυγδαλιές γύρω από την πόλη (που σήμερα δεν υπάρχουν-εγκαταλείφθηκαν). Σήμερα είναι κατάφυτη από ελιές, εσπεριδοειδή, συκίες, αμπέλια κ.α..

Προς τα τέλη της δεκαετίας του '70 και τη δεκαετία του '80 έγιναν μεγάλες και συστηματικές υδρογεωλογικές κρατικές έρευνες στην περιοχή. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να εντοπιστεί μεγάλο κοίτασμα θειούχων μικτών μεταλλευμάτων (ψευδάργυρος, άργυρος και μόλυβδος). Η εκμετάλλευσή του όμως δεν έχει γίνει έως τώρα, ευτυχώς, και έτσι η κωμόπολη διατηρεί το γεωργικό της χαρακτήρα. Τα αποθέματα μεταλλεύματος υπολογίζονται σε 4,5 εκατομμύρια τόνους με μέση περιεκτικότητα 9,88% σε ψευδάργυρο, 1,69% σε μόλυβδο και 55gr/τόνο σε άργυρο (στις τοποθεσίες Αι Στράτης, Κοτσαλείκα, Βίγκλα κλπ.). Σήμερα η πόλη έχει επεκταθεί στη πεδιάδα και θεωρείται ότι έχει μία αξιόλογη ανάπτυξη. Διαθέτει τράπεζες, ταχυδρομείο, ΔΟΥ, υποθηκοφυλακείο, γραφείο Αγροτικής Ανάπτυξης, Αγροτικό Κτηνιατρείο, Δασαρχείο, Πυροσβεστική Υπηρεσία, Πολεοδομία, Δημόσια Βιβλιοθήκη, Γηροκομείο, Πνευματικό Κέντρο, Κρατικό Νοσοκομείο και Κέντρο Υγείας, ΚΑΠ, ΚΕΠ κλπ.

Επίσης λειτουργούν Παιδικός Σταθμός, Νηπιαγωγεία, Δημοτικό Σχολείο, Γυμνάσιο, Ενιαίο Λύκειο, ΕΠΑ.Λ, Ωδείο, Μαθητική Εστία, Πολιτιστικοί, Αθλητικοί και άλλοι Σύλλογοι.

Η οικονομική ανάπτυξη είναι σημαντική καθώς δραστηριοποιούνται ελαιοτριβεία, συσκευαστήρια ελαιόλαδου, επιχειρήσεις επεξεργασίας βρώσιμων ελιών, τυροκομείο, μονάδες επεξεργασίας σταφυλιών και μούστου, εμπορικά καταστήματα, ξενοδοχεία, καφενεία, ταβέρνες κλπ..

*Αποψη των Μολάων και του κάμπου
από το φαράγγι του Λάρνακα*

Ο Κάμπος των Μολάων πρώην πεδιάδα της Λεύκης

Η ευρύτερη περιοχή των Μολάων φαίνεται ότι κατοικήθηκε από πολύ παλιά. Η ύπαρξη πηγαίων υδάτων στην περιοχή της Γκαγκανιάς, του Φαραγγιού του Λάρνακα και του βουνού της Κουρκούλα γενικότερα, σε συνδυασμό με τα εύφορα εδάφη

*Η πόλη των Μολάων στη νεότερη χαρτογραφία.
Τμήμα από τη «Χάρτα του Ρήγα»*

διευκόλυνε την εγκατάσταση των κατοίκων. Προϊστορικά ευρήματα έχουν εντοπιστεί σε αυτήν την περιοχή καθώς επίσης και Μυκηναϊκοί τάφοι. Η ίδια περιοχή φημιζόταν και για τα μεταλλεία της στην αρχαιότητα. Κατά τη διάρκεια των Κλασικών χρόνων με την εγκατάσταση των Δωριέων στη Σπάρτη οι κάτοικοι της περιοχής των Μολάων ανήκαν στους περιόικους πολίτες που ζούσαν υπό την επίβλεψη των Σπαρτιατών. Εκατό ήταν οι περιοϊκίδες πόλεις και ανάμεσά τους η Λεύκη, πόλη σημαντική, με αγροτικό χαρακτήρα, που εκτεινόταν Βόρεια-Βορειοανατολικά της σημερινής

πόλης των Μολάων από την περιοχή Κουτσούμπες και Γκαγκανιά των Μολάων μέχρι το σημερινό χωριό Μεταμόρφωση (βορειοανατολικά των Μολάων) όπως δείχνουν τα αρχιτεκτονικά λείψανα που έχουν εντοπιστεί σε πολλές θέσεις. Για την ύπαρξη της Λεύκης έχουμε τη μαρτυρία του Πολύβιου (δύο φορές) αναφερόμενος στην πυρπόληση της πεδιάδας περίπου το 220 π.Χ. καθώς επίσης και του Λατίνου ιστορικού Τίτου Λίβιου. Ο Στράβων όταν περνάει από την περιοχή αναφέρει τον 1^ο αι μ.Χ. «έστιν δε και πεδίον καλούμενον Λεύκη...». Το όνομα αυτό δόθηκε στην πεδιάδα από τις πολλές λεύκες που υπήρχαν λόγω του ιδιαίτερα γροπού και βαλτώδους εδάφους. Η απορροή των ομβρίων υδάτων από ολόκληρο τον κάμπο γινόταν μέσω μιας φυσικής καταβόθρας που υπήρχε και υπάρχει ακόμα, στην ανατολική του πλευρά κοντά στο χωριό Μεταμόρφωση, πρώην Καταβόθρα.

Κατά τη ρωμαϊκή κυριαρχία η περιοχή συρρικνώνεται και οι επαύλεις των ηγεμόνων παίζουν κυρίαρχο ρόλο. Το κέντρο της περιοχής μετατοπίζεται στον αρχαίο

Τμήμα ρωμαϊκού υδραγωγείου.

Ασωπό, και ο ναός του Υπερτελεάτα Απόλλωνα είναι το ιερό όλων των Ελευθερολακώνων.

Ο Λάκωνας άρχοντας Ευρυκλής, ο οποίος είχε λάβει μέρος στη ναυμαχία στο Άκτιο το 31μ.Χ. αναφέρεται ότι είχε την επικαρπία όλης της περιοχής της πεδιάδας της Λεύκης ακόμα και τη νήσο Κύθηρα και μάλιστα ότι προσέφερε στο γυμναστήριο της πόλης του Ασωπού το απαραίτητο «έλαιο εις τον αιώνα» δηλαδή στο διηνεκές. Είναι μια απόδειξη για την καλλιέργεια της ελιάς στην περιοχή. Ίσως η villa του Ευρυκλή να βρίσκεται στον κάμπο των Μολάων, πιθανότατα κοντά στο χωριό Μεταμόρφωση, όπως υποστηρίζουν οι αρχαιολόγοι.

Στη θέση Χαλάσματα (3 χλμ ΒΑ των Μολάων) συναντάμε παλαιοχριστιανική βασιλική

Τμήμα από ψηφιδωτό δάπεδο στη θέση «Χαλάσματα».

της οποίας το κεντρικό κλίτος καλύπτεται με ωραία ψηφιδωτά δάπεδα που απεικονίζουν σκηνές από το ζωικό και φυτικό βασίλειο. Επίσης το πλήθος των άλλων ερειπίων που ανακαλύφθηκαν (ανηκόνταν πιθανότατα σε κοσμικά κτήρια) συγκεκριμένων σε μικρή απόσταση είναι ενδεικτική της ύπαρξης κατά τους βυζαντινούς χρόνους στη θέση αυτή μιας σημαντικής κοινότητας. Το οικοδομικό υλικό της βασιλικής καθώς και η ύπαρξη οστράκων ελληνοιστικής και ρωμαϊκής περιόδου στο χώρο μαρτυρούν την κατοίκηση της ευρύτερης περιοχής η οποία σταμάτησε απότομα γύρω στον 6^ο αιώνα πιθανόν μετά την εισβολή των Σλάβων στην περιοχή. Καμιά γραπτή μαρτυρία δεν υπάρχει για τη συνέχιση ή μη της ζωής της πόλεως κατά την πρώιμη ή την κυρίως βυζαντινή περίοδο.

Στα χρόνια που ακολουθούν η περιοχή φαίνεται να είναι παντελώς έρημη εξαιτίας των πειρατικών επιδρομών που έφερε η θάλασσα αλλά και επικράτησης της Μονεμβασιάς ως κυρίαρχης πόλης ολόκληρης της χερσονήσου του Μαλέα. Η περιοχή αποτελεί πλέον την ενδοχώρα της Μονεμβασιάς με κύρια ασχολία την καλλιέργεια του ονομαστού οίνου «Malvasia», της ελιάς, των σιτηρών και της κτηνοτροφίας.

Ερείπια από τα χαλάσματα.

...Λίγα λόγια για το Φαράγγι του Λάρνακα

«Υπάρχουν πολύ ωραίες πηγές και κήποι στους Μολάους και δύο-τρεις μεγάλοι πύργοι, που, όπως αυτοί των Πακίων, είναι πιο γεροφτιαγμένοι από τους συνηθισμένους τούρκικους πύργους»

(Ταξιδιωτικές εντυπώσεις Ληκ 1805)

Την πόλη των Μολάων διασχίζει κάθετα το φαράγγι με το όνομα Λάρνακας. Την ονομασία του την οφείλει σε ένα βαθούλωμα-κουλότητα, δηλαδή «λάρνακα» που σημαίνει γούρνα, που συγκρατεί νερό και ποτίζονταν τα ζώα της περιοχής σε τρεις ποτίστρες που επικοινωνούσαν μεταξύ τους.

Το φαράγγι λοιπόν του Λάρνακα που ξεκινά από την κορυφή του όρους Κουρκούλα (υψόμετρο 916 μ., με κορυφή τη Στρογγύλα), έφτανε παλαιότερα μέχρι την πεδιάδα. Σήμερα όμως παραμένει ορατό και ανέπαφο το τμήμα από το κέντρο της πόλης και προς το βουνό ως ένας χώρος αναψυχής, ηρεμίας και επαφής με τη φύση. Το υπόλοιπο τμήμα του φαραγγιού που παλαιότερα χώριζε στα δύο την πόλη των Μολάων, έχει καλυφθεί από το κέντρο της πόλης έως την πεδιάδα και έχει γίνει δρόμος μέχρι το νοσοκομείο Μολάων.

Εκεί χτυπούσε άλλωστε και η καρδιά της οικονομίας της περιοχής αφού λειτουργούσαν 11 νερόμυλοι. Ο τελευταίος σίγησε στη δεκαετία του 1970 όταν η εξέλιξη άλλαξε τα δεδομένα της οικονομίας.

Από γεωλογική άποψη το φαράγγι κυριαρχείται από σχιστολιθικά πετρώματα και ακολουθούν τα ασβεστολιθικά. Υπάρχουν επίσης πετρώματα βωξίτη, γρανίτη, σιδηροπυρίτη.

Το φαράγγι χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά έντονες κλίσεις με υψηλή δασοκάλυψη, πλούσια χλωρίδα με πολλά **ενδημικά φυτά**, καλλωπιστικούς θάμνους, ποώδη βλάστηση, αρωματικά-φαρμακευτικά φυτά, δασικά, οπωροφόρα, διάφορα είδη μανιταριών κ.λ.π.

* Στον παρακάτω πίνακα αναφέρονται μερικά φυτά που συναντάμε στο φαράγγι και στο όρος Κουρκούλα. Στη σελίδα 14 και 15 γίνεται μία πρώτη καταγραφή της χλωρίδας. Τα φυτά χωρίζονται σε τρεις ομάδες: ενδημικά, φυτά του φαραγγιού και φυτά πάνω από το φαράγγι στο όρος Κουρκούλα.

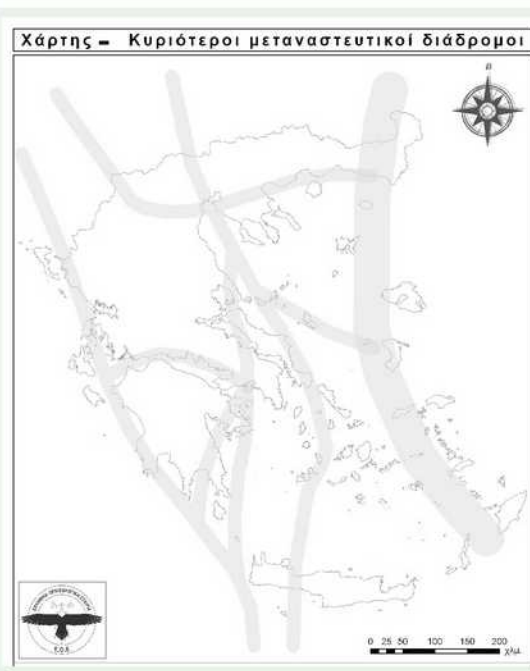
Στο φαράγγι του Λάρνακα ενδεικτικά συναντάμε:

Δασικά Δέντρα	Θάμνοι - Δέντρα	Οπωροφόρα	Αρωματικά - Φαρμακευτικά	Αναρριχώμενα
Πέυκο	Αφάνα	Πορτοκαλιές	Θυμάρι	Κισσός
Πλατάνι	Ασφάκα	Λεμονιές	Ρίγανη	Βάτο
Λεύκα	Κουμαριά	Μουσμουλιές	Δάφνη	Αγριοτριανταφυλλιά
Κυπαρίσσι	Πουρνάρι	Ελιές	Φασκόμηλο	Αγριοσπαραγγιά
Ακακία	Ρείκι	Συκιές	Θρούμπι	Βατομουριά
Χαρουπιά	Σχίνος	Καρυδιές	Κρόκος	Αγιόκλημα
Ευκάλυπτος	Σπάρτο	Μουριές	Αγριολεβάντα	
Σφεντάμι κ.α.	Μυρτιά κ.α.	Αμυγδαλιές	Χαμομήλι κ.α.	

Επίσης χαρακτηρίζεται ως καταφύγιο αγρίων ζώων και πτηνών: κουνάβι, νυφίτσα, αλεπού, λαγός, ασβός, είδη ποντικών-αρουραίων, νυχτερίδα, ακανθόχοιρος, χελώνα, αγριόγατα, διάφορα ερπετά, αμφίβια όπως βάτραχος και καβούρια κ.λ.π

Η περιοχή Κουρκούλα και βέβαια το Φαράγγι είναι Ζώνη Ειδικής Προστασίας με πλούσια ορνιθοπανίδα. Συγκεκριμένα φωλιάζουν: σπιζαετός, πετρίτης, γκιώνης και μπούφος. Επίσης είναι σημαντικός διάδρομος για τα μεταναστευτικά στρουθιόμορφα και τα αναπαραγόμενα και διαβατικά αρπακτικά και μη (βλέπε χάρτη Ελλην.Ορνιθολογικής Εταιρίας) όπως: πέρδικα, ορτύκι, κορδαλλός, καρδερίνα, γερακοειδή, κορακοειδή, κότσυφας, σπουργίτι, περιστέρι, δεκαοχτούρα, κοκκινολαίμη, μπεκάτσα, τσίγλα, τρυγόνι, ψαρόνι κ.α..

Το φαράγγι διατρέχει νερό, τόσο που παλαιότερα μπορούσε να τροφοδοτήσει (11) έντεκα νερόμυλους και να αρδεύσει τους πορτοκαλεώνες που καλλιεργούνταν

από πολύ παλιά καθώς και τους κήπους της περιοχής. Σήμερα το νερό έχει μειωθεί σημαντικά λόγω των κλιματικών αλλαγών και εκτός από αυτό γίνεται μια κακή χρήση του υπάρχοντος με την ανοχή της πολιτείας.

Η περιοχή χαρακτηρίζεται ιδιαίτερου κάλλους, και αποτελούσε από παλιά χώρο αναψυχής και περιπάτου για τους κατοίκους και παιχνιδιού για τα παιδιά.

Το φαράγγι του Λάρνακα επιδρά θετικά στις κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής. Έτσι λοιπόν κάνει πιο ήπιους τους χειμώνες και πιο δροσερά τα καλοκαίρια. Εξάλλου λόγω των κλιματικών αλλαγών οι βροχοπτώσεις είναι πλέον μικρής διάρκειας και έντονες με συνέπεια να

προκαλούνται πλημμύρες, κατολισθήσεις και άλλα φαινόμενα. Το φαράγγι λόγω της πλούσιας βλάστησης και γεωλογίας του αποτρέπει αυτά τα φαινόμενα τη στιγμή μάλιστα που ένα μέρος του φαράγγιού έχει κακώς κλειστεί (επιχωματωθεί όπως είπαμε πιο πριν).

Σήμερα το φαράγγι έχει «ανακαλυφθεί» εκ νέου από τους κατοίκους χάρη στη λειτουργία του Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μολάων, τις προσπάθειες του τοπικού Ορειβατικού Συλλόγου και του Δήμου για την ανάδειξή του, και γίνονται προσπάθειες να αξιοποιηθεί, έτσι ώστε να αποτελέσει χώρο προσέλκυσης επισκεπτών, χωρίς όμως να χάσει τη φυσιογνωμία του, που θα τους δίνεται η δυνατότητα να απολαύσουν αφ' ενός μεν αυτό το ειδυλλιακό τοπίο και αφ' ετέρου να αποτελέσει χώρο αναψυχής, περιπάτου ανάπαυσης και πνευματικής δημιουργίας.

Ο παλιόπυργος, η Αγία Ελένη (παλιά και νεότερη εκκλησία) και η Αγία Παρασκευή.

Δίπλα στο φαράγγι στην κορυφή ενός κοκκινωπού βράχου (κοιτώντας δυτικά και προς το βουνό) ορθώνεται ο παλιόπυργος των Μολάων. Πρόκειται για ένα μικρό οχυρό χτισμένο σε έναν δύσκολο προσπελάσιμο βράχο που εποπτεύει ολόκληρη την πεδιάδα των Μολάων αλλά και το δρόμο που υπήρχε και οδηγούσε στη Μονεμβασία. Σύμφωνα με τον Α. Βοη (Γάλλος ιστορικός) που μελέτησε αναλυτικά το

ερειπωμένο αυτό οχυρό δε φαίνεται να είναι φράγκικης κατασκευής. Οι αρχαιολόγοι Wace και Hasluck θα το χαρακτηρίσουν ως βυζαντινής ή τουρκικής κατασκευής και οι κάτοικοι των Μολάων θα πλάσουν μύθους για να φυλακίσουν εκεί την κόρη του Τούρκου πασά και πολλούς άλλους. Ο Φώτης Κόντογλου (Ελληνας λογοτέχνης και ζωγράφος) όταν πέρασε από την περιοχή έγραψε: «Κάστρο Μολάων. Ένα μεγάλο χωριό χτισμένο πάνω στα τελευταία παρακλάδια του Μαλεβού που κατεβαίνουσε στη θάλασσα κοντά στο Έλος. Το κάστρο του είναι μικρό απάνω σ' ένα στρογγυλό και μυτερό βουνό, χωρισμένο από το χωριό μ' ένα ξεροπόταμο που χει σκάμει βαθύ φαράγγι από το βορεινό μέρος του κάστρου, που ναι και πολύ απόγκρεμο. Πίσω του, κατά το βασίλειμα, ξεπροβάλλουσε κομμένα κι απόγκρεμα βουνά. Το μάκρος του κάστρου είναι από όστρια σορόκο κατά το μουνεντογάρμπη. Στη μέση του ξεπετιέται σαν ένας πύργος γκρεμισμένος. Γ' άλλο στέκεται καλά διατηρημένο».

Στο πίσω μέρος του παλιόπυργου και λίγο χαμηλότερα βρίσκεται τώρα πλέον ερειπωμένο το μικρό παλιό εκλησάκι της Αγίας Ελένης. Δίπλα και δεξιά του παλιόπυργου κοιτάζοντας δυτικά και προς το βουνό βρίσκεται η νεότερη εκκλησία της Αγίας Ελένης που δεν εγκαινιάστηκε ποτέ ούτε και λειτουργήθηκε και είναι ερειπωμένη.

Αριστερά μας κοιτώντας τον παλιόπυργο βρίσκεται η θαυματουργή εκκλησία της Αγίας Παρασκευής, πολιούχου της πόλεως των Μολάων. Την ημέρα της γιορτής της στις 26 Ιουλίου συρρέουν από όλο τον κόσμο προσκυνητές. Ενώ απέναντι και βορειοδυτικά είναι το γηροκομείο.

Αρωματικά & φαρμακευτικά φυτά του Λάρνακα.

Δάφνη

Βάλσαμο

Ρίγανη

Φασκόμηλο

Μάραθος

Θυμάρι

Κρόκος

Κάπαρη

Αγριολεβάντα

Νερό Ενέργεια Νερόμυλοι

Το σύνολο των πηγών ενέργειας που έχει σήμερα στη διάθεση του ο άνθρωπος χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες.

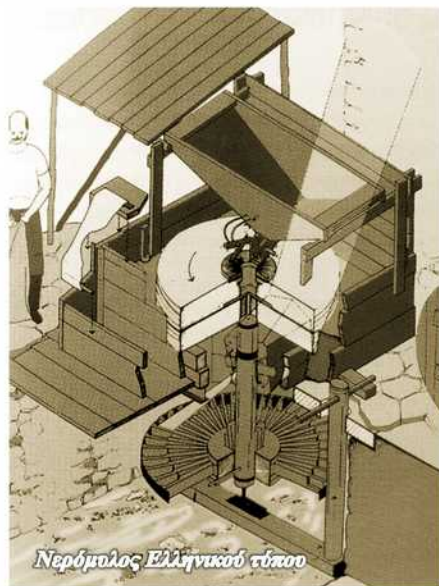
Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις πηγές εκείνες που βασίζονται στα υπάρχοντα αποθέματα μέσα στον φλοιό της γης και έχουν συγκεκριμένη διάρκεια ζωής. Σε αυτή την κατηγορία υπάγονται:

- το πετρέλαιο,
  - το φυσικό αέριο
  - το κάρβουνο (γαιάνθρακες, λιθάνθρακες, λιγνίτης)
  - η πυρηνική ενέργεια
- που ονομάζονται αλλιώς και συμβατικά καύσιμα ή και μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Όλες, οι πιο πάνω συμβατικές πηγές ενέργειας, εκτός από την αδιαμφισβήτητη προσφορά τους στην ανάπτυξη της τεχνολογίας, της επιστήμης και την μεγάλη συμβολή τους στη βελτίωση της διαβίωσης του ανθρώπου, συνδέονται δυστυχώς με πολύ σοβαρές και μόνιμες δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον. Έτσι, ενισχύεται συνεχώς η διάθεση για περιορισμό και αντικατάστασή τους με άλλες πηγές ενέργειας, που να μη ρυπαίνουν και να μπορούν να ενσωματώνονται φιλικά στο περιβάλλον.

Η δεύτερη ενεργειακή κατηγορία είναι αυτή που καλείται **Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας**. Σε αυτή την κατηγορία δεν έχουμε ρύπανση και είναι ανεξάντλητες εάν βέβαια τοποθετηθούν και χρησιμοποιηθούν σωστά. Σε αυτή τη κατηγορία ανήκουν:

- Η αιολική ενέργεια.
- Η ενέργεια από βιομάζα.
- Η ενέργεια από υδατοπτώσεις, κύματα και παλιρροϊκές κινήσεις.
- Η γεωθερμική ενέργεια.
- Η ηλιακή ενέργεια.

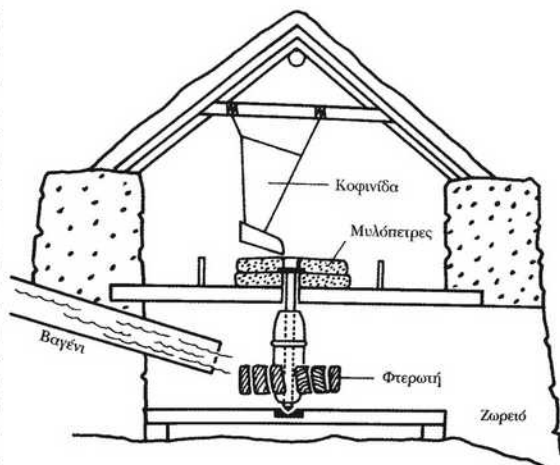
Από πολύ παλιά οι άνθρωποι εκμεταλλεύονταν τα νερά των ποταμών και τον άνεμο για διάφορες δραστηριότητες. Μια τέτοια ήταν και η κίνηση των νερόμυλων και ανεμόμυλων. Ο νερόμυλος είναι η πρώτη μηχανή παραγωγής έργου που κατασκεύασε ο άνθρωπος με τη χρήση φυσικής, ήπιας και ανανεώσιμης πηγής ενέργειας. Με τη δύναμη που δημιουργεί η πτώση του νερού από ψηλά ή η ροή του και με τη βοήθεια του τροχού - εφεύρεση που άλλαξε την ανθρώπινη ιστορία - κινήθηκαν απλές και στη συνέχεια πολύπλοκες μηχανές, που κάλυψαν τις περισσότερες ανάγκες των προβιομηχανικών κοινωνιών. Οι νερόμυλοι στην περιοχή των Μολάων και κυρίως στο φαράγγι του Λάρνακα αριθμούσαν τους έντεκα (11). Εκεί λοιπόν έκοβαν το σιτάρι, το κριθάρι, το καλαμπόκι για τη παραγωγή ψωμιού, ζυμαρικών και τραχανά, ή για ζωοτροφές.

Το ίδιο συνέβαινε και με τους ανεμόμυλους, που υπήρχαν κυρίως στα ορεινά (Ζάρακας) αλλά και σε αρκετές περιοχές κατάλληλες, στα πεδινά, δηλαδή εκεί που υπήρχε συχνά άνεμος. Η λειτουργία των νερόμυλων ήταν συνυφασμένη με την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής και μάλιστα λόγω του μεγάλου αριθμού τους υπήρξε έντονη. Επίσης ο νερόμυλος είχε συνδεθεί άμεσα με την κοινωνική ζωή κάθε περιοχής, αφού ήταν ο τόπος όπου συγκεντρώνονταν μεγάλος αριθμός ανθρώπων οι οποίοι περίμεναν με τις ώρες κουβεντιάζοντας. Στο νερόμυλο μαθαίνονταν όλα τα νέα της γύρω περιοχής γιατί αυτό και ο μύλος έμοιαζε με παζάρι και λαϊκό πανηγύρι.

Πολλές παροιμίες, ήθη και έθιμα και διάφορες ιστορίες έχουν γραφτεί γύρω από τους μύλους και τους μυλωνάδες.

Στον Ελληνικό χώρο λειτούργησαν δύο τύποι νερόμυλοι: ο «ρωμαϊκός» με την όρθια εξωτερική φτερωτή (όπου η ποσότητα του νερού ήταν μεγάλη) και κυρίως ο «ανατολικός» ή «ελληνικός» με τη μικρότερη εσωτερική οριζόντια φτερωτή (όπου η ποσότητα του νερού ήταν μικρή και γινόταν εκμετάλλευση πίεσης από εκτόξευση ή υδατόπτωση) όπως ήταν οι νερόμυλοι στην περιοχή των Μολάων. Στους οριζόντιους νερόμυλους που λειτουργούσαν με λίγο νερό, ήταν απαραίτητη η παράλληλη κατασκευή έργων υποδομής συγκέντρωσης, αποθήκευσης και διοχέτευσης του νερού (δηλαδή νεροκράτες, λίμνες, αγωγοί, αυλάκια, γέφυρες, δεξαμενές, βαγένια κλπ).

Οι μυλωνέπηρες, που ήταν το κύριο εξάρτημα κάθε μύλου, προέρχονταν κατά κανόνα από τη νήσο Μήλο που τα εδάφη της είναι φραιοστειογενή.

Τομή νερόμυλου Ελληνικού τύπου

Από το νερόμυλο Γ. Μυλωνάκου.

Εξω από το νερόμυλο Μ. Μοσχοβάκου.

Η αρχή λειτουργίας του Ελληνικού τύπου νερόμυλου στηρίζεται στη ροή του νερού, η οποία θέτει σε κίνηση διάφορα αλληλοσυνδεδεμένα εξαρτήματα. Έτσι λοιπόν, το νερό διοχετεύεται από ένα αυλάκι (το μυλαύλακο) στο **βαγένι** και πέφτει πάνω στη **φτερωτή** με ορμή. Η φτερωτή, που βρίσκεται πάντα σε ημιυπόγειο χώρο, το **ζωρειό**, μεταδίδει αυτή την κίνηση μέσω ενός **άξονα** σε μια **μυλόπετρα**, την **επάνω μυλόπετρα**, που αρχίζει να περιστρέφεται. Υπάρχει όμως και μια **άλλη** μυλόπετρα που δεν κινείται και είναι τοποθετημένη ακριβώς κάτω από την πρώτη. Οι εσωτερικές επιφάνειες των μυλόπετρων είναι ελαφρά κοίλες προς το κέντρο έτσι ώστε να σχηματίζεται κοιλό-

τητα, ενώ εφάπτονται καλά όσο πλησιάζουν προς το εξωτερικό μέρος, δηλαδή την περιφέρεια των μυλόπετρων. Ανάμεσα σ' αυτές τις δύο μυλόπετρες πέφτουν το σιτάρι, το κριθάρι, το καλαμπόκι κλπ από το ειδικό δοχείο σχήματος ανάποδης πυραμίδας, την **κοφινίδα** ή **καρίκα**, τα οποία αλέθονται. Το αλεύρι βγαίνει από τα πλάγια και μαζεύεται σε ένα βαθούλωμα δίπλα στις μυλόπετρες. Υπάρχει η δυνατότητα μέσω ενός εξαρτήματος (σταυρός) να γίνεται ανύψωση ή κατέβαση της άνω μυλόπετρας, ώστε το άλεσμα να βγαίνει χοντρό

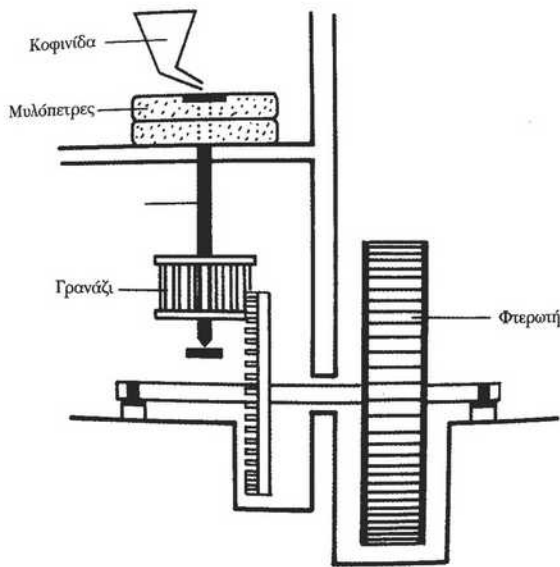
ή ψιλό ανάλογα με τη χρήση που προορίζεται.

Ο Ρωμαϊκός νερόμυλος (βλέπε φωτογραφία) είχε μεγαλύτερη φτερωτή, δύο άξονες, η κίνηση στις μυλόπετρες μεταδιδόταν μέσω ενός γραναζιού και απαιτούσε περισσότερο νερό για να λειτουργήσει.

Με τη συχνή χρήση τους, οι μυλόπετρες γίνονταν λείες και δεν έκοβαν καλά τον καρπό. Έτσι έπρεπε κατά διαστήματα να χαράζον τις μυλόπετρες (να τις αγρειούν) με ένα σφυρί που έφερε δόντια χάραξης.

Το νερό στη συνέχεια διοχευόταν μέσω ενός μυλαύλακου στον επόμενο νερόμυλο για να κάνει την ίδια δουλειά κ.ο.

Σήμερα ένας μόνο μύλος βρίσκεται σε πάρα πολύ καλή κατάσταση που μπορεί να λειτουργήσει και είναι επισκέψιμος, ανήκει στον κ. Γεώργιο Μυλωνάκο. Οι υπόλοιποι έχουν τελείως απογυμνωθεί από τα μηχανήματα ή και έχουν γκρεμιστεί τα κτήρια.

Νερόμυλος Ρωμαϊκού τύπου

Μία πρώτη καταγραφή της χλωρίδας. Τα φυτά χωρίζονται σε τρεις ομάδες (πίνακες): ενδημικά, φυτά του φαραγγιού και φυτά πάνω από το φαράγγι στο όρος Κουρκούλα.

**ΕΝΔΗΜΙΚΑ ΦΥΤΑ
ΤΟΥ ΦΑΡΑΓΓΙΟΥ ΤΟΥ ΛΑΡΝΑΚΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΟΥΡΚΟΥΛΑ**

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΓΕΝΟΣ - ΕΙΔΟΣ	ΚΟΙΝΟ ΟΝΟΜΑ
PRIMULACEAE	<i>Cyclamen peloponnesiacum</i>	Κυκλάμινο
LILLIACEAE	<i>Tulipa goulymi</i>	Αγριοτουλίπα
CRASSULACEAE	<i>Sedum laconicum</i>	Σέδο
COMPOSITAE	<i>Scorzonera cf. crocifolia</i>	Αγριοράδικο
LABIATAE	<i>Stachys chrysantha</i>	Στάχυς
BORAGINACEAE	<i>Procopiana cretica</i>	

ΦΥΤΑ ΤΟΥ ΦΑΡΑΓΓΙΟΥ ΤΟΥ ΛΑΡΝΑΚΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΓΕΝΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ	ΚΟΙΝΟ ΟΝΟΜΑ
ACERACEAE	<i>Acer monspessulanum</i>	Σφενδάμι μικρόφυλλο
ADIANTACEAE	<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Φτέρη (σε βράχια)
ANACARDIACEAE	<i>Pistacia lentiscus</i>	Σχίνος ή Σκίντο
APOCYNACEAE	<i>Nerium oleander</i>	Πικροδάφνη ή Ροδάφνη
ARACEAE	<i>Arisarum vulgare</i>	
ARACEAE	<i>Arum italicum</i>	Φιδόχορτο
ASPLENIACEAE	<i>Ceterach officinarum</i>	
CAMPANULACEAE	<i>Campanula patula</i>	Καμπανούλα
CAPRIFOLIACEAE	<i>Lonicera sp.</i>	Αγρόκλημα
CISTACEAE	<i>Helichrysum stoechas</i>	Αμάραντο
CISTACEAE	<i>Cistus incanus</i>	Λαδανιά
COMPOSITAE	<i>Asteriscus aquaticus</i>	Αστερίσκος
COMPOSITAE	<i>Centaurea raphanina ssp. mixta</i>	Κενταύριο, Αγριοαγκυναρακι, Ραδικοειδές
COMPOSITAE	<i>Phagnalon graecum</i>	Αμάραντο, φάγναλο
COMPOSITAE	<i>Tragopogon cf. porifolius</i>	
COMPOSITAE	<i>Lactuca sp.</i>	Αγριομάρουλο
COMPOSITAE	<i>Tussilago farfara ?</i>	Βήχιο
CRASSULACEAE	<i>Umbilicus sp.</i>	
CRASSULACEAE	<i>Umbilicus sp.</i>	
CRUCIFERAE	<i>Aurinia saxatilis</i>	
CUPRESSACEAE	<i>Cupressus sempervirens</i>	Κυπαρίσσι(Ορθόκλαδο)
EUPHORBIACEAE	<i>Euphorbia cf peplis</i>	Γαλατσιδα
FAGACEAE	<i>Quercus coccifera</i>	Πουρνάρι
GERANIACEAE	<i>Geranium cf. molle</i>	Γεράνι
GUTIFERAE	<i>Hypericum sp.</i>	Βαλσαμόχορτο
LABIATAE	<i>Origanum hirtum</i>	Ρίγανη
LABIATAE	<i>Ballota acetabulosa</i>	Φιτηλάκι
LABIATAE	<i>Phlomis fruticosa</i>	Ασφάκα
LABIATAE	<i>Teucrium sp.</i>	Τεύκριο
LABIATAE	<i>Satureja thymbra</i>	Θρούμπι

Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i>	Δάφνη
Leguminosae	<i>Vicia vegalensis</i>	Αγριόβικος
Leguminosae	<i>Trifolium stellatum</i>	Τριφύλλι
Leguminosae	<i>Trifolium campestre</i>	Τριφύλλι
Leguminosae	<i>Vicia sp.</i>	Αγριόβικος
Leguminosae	<i>Lotus sp.</i>	Τριφύλλι
Leguminosae	<i>Astragalus hamosus</i>	Αστράγαλος
Leguminosae	<i>Spartium junceum</i>	Σπάρτο
Leguminosae	<i>Calycotome vilosa</i>	Ασπάλαθος, Σπαρλάθι
Leguminosae	<i>Ceratonia siliqua</i>	Χαρουπιά
Leguminosae	<i>Anthyllis sp.</i>	
Leguminosae	<i>Bituminaria bituminosa</i>	
Liliaceae	<i>Smilax aspera</i>	Αρκουδόβατος
Liliaceae	<i>Allium cf. neapolitanum</i>	Αγριοκρεμμύδα
Liliaceae	<i>Asparagus sp.</i>	Σπαράγγι
Liliaceae	<i>Muscari comosum</i>	Βορβοί
Linaceae	<i>Merculialis sp.</i>	
Myrtaceae	<i>Myrtus communis</i>	Μυρτιά
Myrtaceae	<i>Eucalyptus sp.</i>	Ευκάλυπτος
Oleaceae	<i>Olea europea</i>	Ελιά
Oxalidaceae	<i>Oxalis cf. acetosella</i>	Εινοτριφυλλο
Pinaceae	<i>Pinus halepensis ssp. Brutia cult.</i>	Πεύκο (Τραχεία Πεύκη)
Platanaceae	<i>Platanus orientalis</i>	Πλάτανος
Primulaceae	<i>Cyclamen sp.</i>	Κυκλάμινο
Ranunculaceae	<i>Ranunculus sp.</i>	Βατράχιο
Rosaceae	<i>Rubus sp.</i>	Βατομουριά
Rosaceae	<i>Poterium spinosum</i>	Αφάνα
Rubiaceae	<i>Rubia peregrina</i>	Ριζάρι
Moraceae	<i>Fycus carica</i>	Μουριά
Urticaceae	<i>Patietaria judaica</i>	Περδικάκι
Umbelliferae	<i>Buplenu fruticosum</i>	Βούπλευρο
Pteridophyta	<i>Selaginela denticulta</i>	

ΦΥΤΑ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΤΟ ΦΑΡΑΓΓΙ ΣΤΟ ΟΡΟΣ ΚΟΥΡΚΟΥΛΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΓΕΝΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ	ΚΟΙΝΟ ΟΝΟΜΑ
Anacardiaceae	<i>Pistacia lentiscus</i>	Σκίντα
Campanulaceae	<i>Campanula patula</i>	Καμπανούλα
Caryophyllaceae	<i>Silene cf. colorata</i>	Σύληνη
Cistaceae	<i>Cistus salvifolius</i>	Λαδανιά
Dipsacaceae	<i>Scabiosa sp.</i>	Σκαμπιόζα, Πικροράδικο
Euphorbiaceae	<i>Euphorbia acanthothamnus</i>	Αφάνες
Globulariaceae	<i>Globularia alipum</i>	Γκλομπαλάρια, προβατόχορτο
Labiatae	<i>Lavandula stoechas</i>	Αγριολεβάντα
Labiatae	<i>Phlomis fruticosa</i>	Ασφάκα
Oleaceae	<i>Olea europea ssp. oleaster</i>	Αγριελιά

Η καταγραφή έγινε την άνοιξη του 2006 από τον καθ. Παν/μίου Πατρών Γρ. Ιατρού παρουσία του Ν. Παπαδάκη και Μ. Μυλωνά.

Τις κοινές ονομασίες των φυτών κατέγραψαν οι Ν. Παπαδάκης και Ι. Αραμπατζής.

Βιβλιογραφία:

- Το νερό στο Βυζάντιο. Έκδοση του Υπ. Πολιτισμού 2000
- Η Μονεμβάσια και η ενδοχώρα της. τόμος Β Γ. Κουτσογιαννόπουλος
- La Morée Franque. Antoine Bon
- Αρχαιολογική Εφημερίς Αθήνα 1975 Ροδινική Ετζέογλου
- Christien J. : Promenades en Laconie. Économies et sociétés dans la Grèce Egeenne , et autres articles. Paris à partir de 1985.
- Σιμόπουλος Κ. : Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα τόμος Β
- Μπελιά Ε. : Στατιστικά στοιχεία της επαρχίας Ε. Λιμηρά κατά το 1828

Το πρόγραμμα επιμελήθηκαν τα μέλη της παιδαγωγικής ομάδας του ΚΠΕ ΜΟΛΑΩΝ:

Παπαδάκης Νικόλαος (Τεχν. Γεωπόνος) Υπεύθυνος ΚΠΕ Μολάων
 Μυλωνά Μαρία (Καθ. Γαλλικής γλώσσας) Αναπληρώτρια Υπεύθυνη
 ΚΠΕ Μολάων
 Φωτογραφίες: Αρχείο ΚΠΕ Μολάων, Παπαδάκης Ν., Μυλωνά Μ.

Ιούνιος 2011

ΧΑΡΤΗΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Τα προγράμματα που υλοποιούνται από το ΚΠΕ Μολάων είναι:

1. Λάρνακας: «Το φαράγγι των Μολάων».

2. Μονεμβασία: «Διαβαίνοντας στα καλντερίμια μιας καστροπολιτείας από το χθες στο σήμερα».

3. Πλότρα: «Ένας παραθαλάσσιος οικισμός δίπλα σε μια.....βυθισμένη πολιτεία».

4. Γέρακας: «Η Λιμνοθάλασσα του Γέρακα».

5. «Ψάρια, καβούρια και χελώνες».

6. «Στον μύλου τα γυρίσματα....».

www.kremolaon.gr

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΟΛΩΝ